

Daniel Zec

Sveučilište J. J. Strossmayera
u Osijeku

Dragan Damjanović: *Baština samostana Svetog Duha franjevac konventualaca*

Hrvatska provincija svetoga
Jeronima franjevca konventualca,
Zagreb, 2024.

451 str.

ISBN: 978-953-8043-32-1

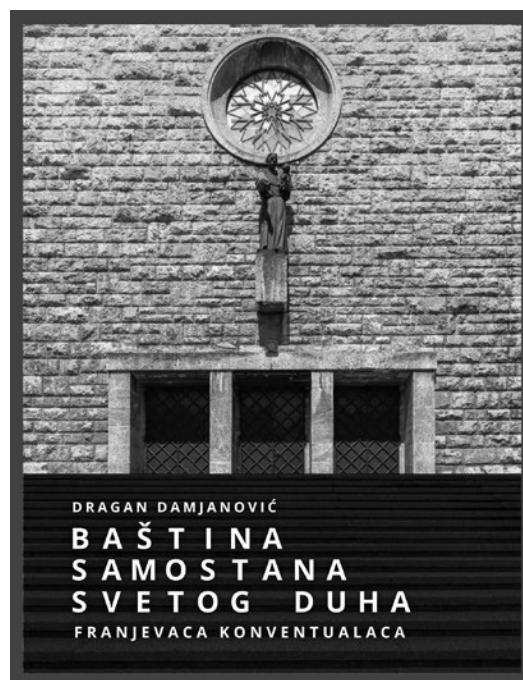

foto: DPUH

Povodom stote obljetnice osnutka Samostana Svetog Duha u Zagrebu (1922. – 2022.) nastala je monografija koja na sveobuhvatan i znanstveno utemeljen način osvjetljava povijest, arhitekturu i umjetničku baštinu ovog značajnog sakralnog kompleksa. Autor monografije, dr. sc. Dragan Damjanović, njezinoj je realizaciji pristupio s iznimnom akribijom, ne podilazeći vremenskim ograničenjima koja bi mogla kompromitirati kvalitetu studije. Rezultat takvog pristupa je knjiga koja, primarno zahvaljujući sustavnom istraživanju arhivskih izvora, na impresivnih 451 stranica sa 662

fusnote pruža dubinski uvid u razvoj i preobrazbe samostanskog prostora od njegovih početaka do današnjih dana.

Već negdje na početku knjige Damjanović ocjenjuje čime su franjevci konventualci zadužili kulturnu sredinu Zagreba i Hrvatske: „izgradili su samostanski kompleks koji veličinom parira većini ostalih crkvenih institucija utemeljenih u Zagrebu u 20. stoljeću i unutar njega podigli crkvu koja se svojom arhitekturom i opremom ubraja u najvažnija ostvarenja moderne hrvatske sakralne umjetnosti.“ Ovaj vrijednosni sud upućuje na

glavni smjer kretanja autorova razmatranja baštine samostana Svetog Duha: Damjanovićeva opsežna znanstvena studija prvenstveno je usredotočena na područje povijesti arhitekture, što je autorov *forte* i domicilno polje njegova stručnog i znanstveno-istraživačkog interesa. Međutim, podjednako su studiozno obrađeni i drugi za temu relevantni povijesni i povijesnoumjetnički segmenti. Posebno je značajno što monografija pridonosi razumijevanju šireg društvenog konteksta u kojem se oblikovala franjevačka prisutnost na Svetom Duhu.

Autorova metodologija zasniva se na iscrpnom praćenju i interpretaciji arhivskih i drugih izvora, kao komplementarnom sredstvu povijesnoumjetničkim metodama formalne analize i stilske interpretacije, prvenstveno arhitekture, a potom i crkvene opreme. Pri pisanju monografije Damjanović se oslanjao na arhivsko gradivo koje je temeljito istražio u bogatom arhivu Provincije svetog Jeronima franjevaca konventualaca, arhivima Samostana Svetog Duha te Župe sv. Antuna Padovanskog unutar samostanskog kompleksa na sv. Duhu, kao i u Državnom arhivu u Zagrebu, Hrvatskom državnom arhivu i Nadbiskupskom arhivu u Zagrebu, a dostupni su mu bili i arhivski dokumenti iz Generalne kurije franjevaca konventualaca u Rimu. Arhivski podaci dopunjeni su kritičkim proučavanjem stručne literature, pri čemu su polaznu točku činile do sada objavljene historiografske studije te istraživanja povjesničara umjetnosti i arhitekture (na ovome mjestu neizostavno je spomenuti, između ostalih, tekstove Tomislava Premerala). Damjanović se, međutim, vraća primarnim izvorima – dragocjenim arhivskim dokumentima kao i podjednako korisnom hemerotečnom gradivu, člancima objavljenim u onovremenim dnevnim tiskovinama i časopisima koji su omogućili rekonstrukciju brojnih epizoda izgradnje i opremanja samostanskih objekata. Rezultat tih istraživanja jasan je: znanstveno je obuhvaćen i obrađen jedan specifičan segment kulturne povijesti grada Zagreba, a baština samostana Svetog Duha kontekstualizirana je u lokalnim i nacionalnim povijesnoumjetničkim okvirima.

Autorov sustavan pristup ogleda se u kronološkom strukturiranju sadržaja knjige. Započinje s kapelom sv. Duha, koju franjevci konventualci zatiču pri kupnji posjeda u Zagrebu 1922. godine, i koja je cijelom prostoru grada dala ime. Ostala je

sačuvana do danas kao važan povijesni spomenik i uklopljena je u samostanski kompleks, opstajući usprkos različitim dogradnjama i intervencijama kao slikoviti punkt franjevačkog kompleksa. Damjanović se osvrće i na nerealizirani projekt za novu kapelu zagrebačkog arhitekta Bartola Felbingera (1816.) te gradnju današnje, znatno skromnije kapelice (1832.), koja preobrazbu doživljava prema projektu Hermanna Bolléa 1894. godine.

U knjizi se, potom, detaljno razrađuje dolazak redovnika u grad (1919. – 1921.), njihova uloga u kulturnoj i duhovnoj sredini te konačna izgradnja samostanskog kompleksa (1922. – 1941.). Bila je to prekretnica u povijesti hrvatskih franjevaca konventualaca, koji su do tada težili pastoralnog djelovanja imali u priobalnim područjima.

Pojedinim epizodama iz povijesti samostana posvećeno je više pažnje. Posebno se to odnosi na izgradnju i opremanje crkve sv. Antuna, čemu je dodijeljeno najviše prostora u knjizi. Na temelju dostupnog arhivskog gradiva izneseno je obilje podataka o pripremama za gradnju crkve, skupljanju sredstava i osnivanju Župe sv. Antuna Padovanskog te drugim korelativnim povijesnim okolnostima, a potom su pomno rekonstruirane okolnosti vezane za naručivanje projekata za crkvu i odabira arhitektonskih rješenja. Damjanović pritom otkriva nove i do sada nepoznate podatke o predloženim projektima, poput onoga njemačkog arhitekta Klompa iz 1930. godine, ili pak nacrta koje pripisuje talijanskom arhitektu Rossiju. Gradnja je, međutim, bila povjerena domaćem arhitektu, Zagrepčaninu Juraju Denzleru.

Damjanović metodički razmatra sve faze nastanka crkve, od prvih Denzlerovih planova (1931. – 1932.) do njihove modifikacije i realizacije (1932. – 1934.), te donosi originalne uvide o njezinu arhitektonskom značaju, a potom prati nastavak izgradnje okolice crkve i samostana u kasnijem periodu. Analizirajući podrobno četiri serije Denzlerovih projekata, Damjanović uspoređo izlaže svježije uvide o povijesno-političkom i povijesnoumjetničkom kontekstu izgradnje crkve. Iznosi komparacije s ključnim modernističkim sakralnim objektima u Zagrebu prve polovine 20. stoljeća, ali i izuzetno vrijedne i studiozne usporedbe s inozemnim primjerima europske, napose njemačke, modernističke sakralne arhitekture. Damjanovićevi inputi i uvidi važni su, k tomu, za razumijevanje Denzlerova odnosa prema tradiciji u suvremenoj sakralnoj arhitekturi.

U monografiji se, nadalje, obrađuju razne obnove i prilagodbe prostora u skladu s liturgijskim i estetskim zahtjevima kroz desetljeća, čime se pruža sveobuhvatan pregled razvoja sakralnog kompleksa. Istraživanjem i analizom opremanja interijera crkve sv. Antuna (1934. – 1942.) otkrivaju se nepoznati ili nedovoljno proučeni podaci o arhitektu Vladimiru Potočnjaku, koji je nastavio Denzlerov rad, ali i o brojnim umjetnicima koji su pridonijeli vizualnom identitetu crkve. Osim Potočnjaka, na opremanju su interijera crkve 1940-ih godina sudjelovali istaknuti hrvatski umjetnici, no pojedinosti njihova angažmana do sada nisu bile poznate ili dovoljno istražene. Između ostalih, to su bili Olga Höcker, Mila Wod, Kosta Angeli Radovani, te posebno Juraj Škarpa, Ljubo Babić i Vilko Gecan. Damjanović ne ostaje samo na osnovnim podacima o njihovu djelovanju, već analizira njihov rad i svoja razmatranja potvrđuje arhivskim izvorima.

Monografija, nadalje, pokriva razdoblje od Drugog svjetskog rata do danas, donoseći važne podatke o dogradnji samostana i zvonika (1942. – 1944.), obnovi crkve 1984. godine prema projektu Bernarda Bernardija, Nenada Ilijića i Zadranske Vitez, kao i novoj slikarskoj opremi crkve u osamdesetima, čiji su autori Vasilije Jordan i Tihomir Lončar. Pažnja je, dakako, posvećena i amblematičnoj skulpturi sv. Antuna na pročelju crkve, autora Krune Bošnjaka. Završava se s poglavljem o povijesti samostanskog kompleksa te njegovih dogradnji, obnova, uređenja i opreme od 1990-ih do danas, s posebnim osvrtom na slike i vitraje Tihomira Lončara. Zaključno, Damjanović vrijednosno ocjenjuje kompleks franjevac konventualaca na Svetom Duhu kao „nesumnjivo jedan od najznačajnijih modernih sakralnih spomenika grada Zagreba, kojeg karakterizira iznimna slojevitost i bogatstvo baštine“. Pomnim istraživačkim motrenjem autor je te slojeve razotkrio i vrsno predstavio u ovoj knjizi.

Posebna vrijednost monografije leži u bogatom slikovnom materijalu, koji obuhvaća arhitektonske nacрте, arhivske dokumente, kao i recentne fotografije eksterijera i interijera, oltara, umjetnina, skulptura i crkvene opreme. Slikovni prilozi skladno su uklopljeni u tekst, tvoreći uravnoteženu cjelinu koja doprinosi boljem razumijevanju obrađene teme. Završni dio monografije sadržava popis izvora, indeks imena te sažetke na engleskom i talijanskom jeziku.

Znanstvena preciznost, heuristička sustavnost i akribičan pristup čine ovu knjigu nezaobilaznim referentnim izvorom za povjesničare te povjesničare umjetnosti i arhitekture, ali i za širi krug čitatelja zainteresiranih za kulturnu povijest Zagreba i Hrvatske. Kao primjer vrhunskog istraživačkog rada, stručne analize i historiografske vrijednosti, ova monografija se ističe kao metodološki uzor budućim istraživačima.

Ovom opsežnom znanstvenom studijom Damjanović potvrđuje svoju recentnu poziciju jednoga od vodećih istraživača kako (sakralne) arhitekture 19. i 20. stoljeća tako i šireg konteksta kulturno-povijesnih fenomena tog vremena, nastavljajući respektabilan niz svojih ranijih publikacija posvećenih arhitektonskoj i urbanističkoj povijesti Zagreba i Hrvatske. Nova monografija, koja nam je nedavno postala dostupna, dodatno učvršćuje njegov status stručnjaka u ovom području te predstavlja vrijedan doprinos poznavanju povijesti umjetnosti i kulturne baštine grada Zagreba.